

Pávai István

KODÁLY ZOLTÁN ÉS A MAGYAR TÁNC*

Kodály Bónis Ferenc által szerkesztett három *Visszatekintés*-kötetét,¹ a Vargyas Lajos szerkesztette hátrahagyott írások két kötetét² és a Legány Dezső által közreadott Kodály-levelek gyűjteményét³ áttekintve azt tapasztaljuk, hogy a *népdal*, *népzene*, *tánc* szavak (ez utóbbi akár a *nép*- előtaggal, akár anélkül) közel 4000 esetben található meg a zeneszerző írásaiban. Ebből a *tánc* szó 16 százalékot tesz ki. Ez sokkal kevesebb, mint a *népdal-népzene* előfordulása, de mégsem elhanyagolható, hiszen konkrétan 648 alkalmat jelent. Ez az apró statisztikai adat is jelzi, hogy Kodály számára fontos volt a tánc.

Lehettek-e Kodálynak már gyermekkorában táncélményei? Minden bizonnyal igen, hiszen a *Galántai táncok* partitúrájához (Wien: Universal Edition, 1934) írt előszóban ez áll:

Galántán töltötte a szerző gyermekora legszebb hét esztendejét. Híres volt akkor a galántai banda, Mihók primás alatt. De még híresebb lehetett száz évvel ezelőtt. 1800 táján Bécsben több füzet magyar tánc jelent meg. Egyiknek címe így jelöli meg forrását: „von verschiedenen Zigeunern aus Galantha”. Ma már hírmondó sem maradt belőlük. Hadd folytassa ez a kis mű a régi galántai hagyományt.⁴

A zeneszerzőt később is foglalkoztatta a galántai zenészek egykori hírneve, hiszen harminc év múltán még két 18. század végi adatot fűzött a fenti idézethez.

* A 2017. április 28-án, a Zenetudományi Intézet Bartók-termében a Kodály Zoltán születésének 135. és halálának 50. évfordulója alkalmából rendezett konferencián elhangzott előadás bővített és szerkesztett változata. A szerző az MTA BTK Zenetudományi Intézet kutatója.

1 Kodály Zoltán: *Visszatekintés*, 1–2.: Összegyűjtött írások, beszédek, nyilatkozatok, 3.: Hátrahagyott írások, beszédek, nyilatkozatok. Sajtó alá rendezte és bibliográfiai jegyzetekkel ellátta Bónis Ferenc. Budapest: Argumentum Kiadó, 2007 (Magyar Zenetudomány 5–6., 7.). A továbbiakban: *Visszatekintés* 1, 2, 3.

2 Kodály Zoltán: *Közélet, vallomások, zeneélet*. A kötet anyagát válogatta, szerk., sajtó alá rendezte Vargyas Lajos. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1989. (Kodály Zoltán hátrahagyott írásai [1]). Uő: *Magyar zene, magyar nyelv, magyar vers*. A kötet anyagát válogatta, szerk., sajtó alá rendezte Vargyas Lajos. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1993. (Kodály Zoltán hátrahagyott írásai [2]). A továbbiakban *Hátrahagyott* 1, 2.

3 *Kodály Zoltán levelei*. Szerk. Legány Dezső. Budapest: Zeneműkiadó, 1982.

4 Kodály Zoltán: „Galántai táncok. Előszó a partitúrához (1934, 1964)”. In: *Visszatekintés* 2, 493. Az idézett szöveget kissé eltérő megfogalmazásban ld. uő: „Gal[ántai] táncok”. In: *Hátrahagyott* 1, 198.; uő: „A Galántai táncok bemutatója elé” (1933). In: *Visszatekintés* 3, 706. Ld. uott a 744. oldalon a közreadói jegyzetet.

Az egyik az erdélyi származású Etédi Sós Mártonnak a mohácsi vésről szóló elbeszélő költeményéből való. Ebben az egyik szereplő jellemzésénél ez áll: „Magyar természetnek alig lehet mássa, Galantai Tzigány volt a’ muzsikása.”

A másik adat a kolozsvári születésű nyelvészről, Gyarmathi Sámuelről származik, aki ezt írja: „Semmiféle Mu’sikás ugy a’ verbunkos nótát a’ talp alá nem rakja mint a’ Galantai Tzigányok.”

1951-ben egy interjú során megkérdezték Kodálytól, hogy Bartókkal párhuzamosan végzett népdalgyűjtő útjaik alkalmával találkoztak-e a táncokkal is. Kodály a kérdésre így válaszolt:

Találkoztunk, igen. De akkoriban nem rendelkezünk megfelelő mechanikai készülékekkel, hogy a táncokat is megőrökíthessük. Aztán meg egyikünk sem volt valami jó táncos, hogy legalább a saját lábunkkal tanultuk volna meg járnai a falu táncait. A mi munkánk számára nem volt jó terület a táncmulatság, hiszen a népdalgyűjtés lehetősége inkább szűkebb, megítéltebb környezetben kínálkozott.⁵

Ennek ellenére vannak adatok Kodály gyakorlati táncismeretéről is. Az egyik kéziratos *Autobiografia*-részletben említi, hogy járt tánciskolába, ami betegség miatt maradt abba.⁶ Nagyszombatról Budapestre Gruber Emmának címzett, 1906. szeptember 2-i keltezésű levelében írja: „mikor reggel 7-ig táncoltam, jobban éreztem magam utána mint most”.⁷ Egyik 1951-es feljegyzésében felsorolja a gyűjtőútjai alkalmával szerzett élményeit, amelyek meghatározták népdalfeldolgozásai hangulatát. Ezek között említi azt, hogy a zaborvidéki Béden fiatalasszonyokkal táncolt.⁸ Szabolcsi Bence írja róla: „Táncolni is láttam egyszer: egy augusztusi éjszakán, 1924-ben, a salzburgi dómtéren rögtönzött, csodálatosan délceg verbunkost járt – mintha a Hány János egyik jelenetét rögtönözte volna. A tánchoz én dúdoltam hozzá a kísérezőket, Boka híres *Száz ember verbunkosát*”.⁹ Szabolcsi itt az egykori híres prímás, Boka Károly nagybátyjára, Boka Andrásra utal, aki a szabolcsi lovasezred trombitásaként vett részt az 1809. évi utolsó nemesi inszurrekcióban.¹⁰

Bár a 20. század eleji terepkutatások során elsősorban az énekelt népdalt tárgyalták fel, Kodály gyűjtőútjai alkalmával akarva-akaratlanul találkozott a táncok kísérezőjével is. *A székely népdalról* című cikkében írja 1919-ben:

A kemény életviszonyok közt szigorgó székelynek mintha alig volna hangja az öröme. Legalább java dalolása a bánat, keserűség remeke. Vannak azért „fürgé nótái”, közte az eltűnedező székely táncokra való zenék. De öröme fátyolos, inkább a néha kipattanó életöröm és humor, mint a gondtalan jókedv hangja.¹¹

5 Uő: „A magyar tánc kérdéseiről. Nyilatkozat” (1951). In: *Visszatekintés* 3, 388–389., ide: 388.

6 Uő: „Autobiog[ráfia]”. In: *Hátrahagyott* 1, 182–183., ide: 182.

7 Kodály Zoltán levelei, 21.

8 Uő: „Népdalfeldolgozás”. In: *Hátrahagyott* 2, 63–64, ide: 63.

9 Szabolcsi Bence: *Úton Kodályhoz*. Budapest: Zeneműkiadó, 1972, 58.

10 Sárosi Bálint: *Cigányzene*. Budapest: Gondolat, 1971, 111., 124.

11 Kodály: „A székely népdalról” (1919). In: *Visszatekintés* 1, 18–19., ide: 19.

1. kotta. Boka András: Száz ember verbunkos (1809) első nyolc üteme.
Magyar zenei ereklyék (Budapest: Rozsnyai Károly kiadása, 1915) nyomán

Később a székelyek tánczenéjével kapcsolatos további megfigyeléseit is leírja:

Hangszeres zenére nézve: hallgató az egész nép. Ott az előadás egyesek, kevesek dolga. Akár cigány, akár népbeli a zenész: egyedül vagy kevesedmagával áll szemben a hallgató tömeggel. Nem teljesen passzív a tömeg: erre a zenére járja a táncot és nagyon is megéri, ha nem kedvére való módon játsszák. Ellenőrző, válogató, meg tudja különböztetni a jobbat. 1910-ben mondta egy fiatal falusi cigány Erdélyben: legnehezebb az öreg székelynek muzsikálni. Ahogyan ő kívánja, fiatal cigány nem is igen tudja már.

Ugyanott a cigányzenészek szerepének általánosabb értékelésére is kitér:

A cigányzenész néprajzi értéke annyi, amennyit a városi dal- és tánczenén felül tud. Mikor a nép dalait játssza, tárgyunkhoz tartozik. Ezenkívül különösen Erdélyben sok, egyelőre ismeretlen eredetű tánczenét hallani cigányoktól. A nép ugyan táncol rá, de sem dalolni, sem zenélni nem szokta. Ennek tehát a cigány az egyetlen forrása.¹²

Kodály a falusi emberek többszólamúsággal kapcsolatos minimális igényeit is a népi tánczenével hozta kapcsolatba:

A falusi nép lényegében még ma is tisztán egyszólamúan gondolkodik, s legfeljebb a tánczenében érzi holmi primitív duderű mélyebb szólam szükségét. De még a háború előtt is tanúja lehettem, hogy jómódú székely lakodalomban egyetlen szál cigány szolgáltatotta a tánczenét mindenki megelégedésére.¹³

1937-ben így pontosít:

Még 1912-ben tanúja voltam, mikor egy jómódú székely gazda felfogadta fia lakodalmára a cigányt, a tízezeres lakosú Kászónfelfiz egyetlen zenészét. Étél-italért, „kendők”-ért és öt forintért huszonnégy óráig volt köteles muzsikálni az egy szál hegedűs. Ebből persze meg nem élhetett. Főfoglalkozása a kovácmesterség volt, akkor is az üllő mellől szólították el.

Majd a jegyzetben még hozzáteszi: „A bukovinai cigányfalvakban a leghíresebb primás is maga szántja földjét.”¹⁴

12 Uő: „Zene” (1937). In: *A magyarság néprajza, IV. A szellemi néprajz második fele*. Második kiadás. Sajtó alá rendezte Viski Károly. Budapest: Királyi Magyar Egyetemi Nyomda, 1937, 9–84., ide: 61–62.

13 Uő: „Néprajz és zenetörténet. Előadás” (1933). In: *Visszatekintés 2*, 225–234., ide: 228.

14 Uő: *Zene*, 62., 80.

Egybevetve mindezt Kodály idézett 1951-es nyilatkozatával, amelyben a táncmulatságot nem látja megfelelő helyszínnek népdalgyűjtésre, feltételezhetjük, hogy nem magának a kásonfeltízi lakodalomnak volt tanúja, csupán a zenész felfogadásának. Azzal együtt, hogy nem zárhatjuk ki azt a lehetőséget, hogy valóban egy szál hegedűs szolgálta ki a szóban forgó lakodalmat, a későbbi kutatások fényében ez kevésbé tűnik valószínűnek. Kászon vidékén akkoriban még használták az ütőgardont, és harmadikként esetleg kiscimbalom is csatlakozott a bandához. Az erdélyi népnyelvi kommunikációban gyakori az ilyen narratíva: „X. Y. lakodalmát ez meg ez a zenész muzsikálta” vagy „Eljönnél-e muzsikálni a fiam lakodalmán?” stb., ahol az egyes szám nem szó szerint értendő, hanem a kiemelt szerepű prímáson keresztül annak egész bandájára vonatkozik. Lehetséges, hogy Kodály is emiatt értette úgy, hogy egyetlen hegedűst fogadtak fel akkor.

Köztudott, hogy Kodály szemléletében a magyar népzene és a magyar zenetörténet kutatása egybefonódott. Ezért kereste a hazai dallamok eredetét nemcsak a keleti rokonépeknél, hanem nyugati irányban is. Jóval a magyar tudományos néptánc kutatás létrejötte előtt fölismerte, hogy a táncdívatok a korábbi századokban is gyakran Európa-szerte járványszerűen terjedtek. A 16. században divatos *volta* nevű tánc Thoinot Arbeu 1588-ban Lengres-ban kiadott *Orchésographie*-jában található dallamának párhuzamát a *Kis kacsá fűrdik* kezdetű dalban és annak rokon-dallamaiban fedezte fel.¹⁵ Az utóbbi egyik változatát a *Háry János*ban használta fel, de viszontlátjuk a *Bicinia Hungarica* harmadik füzetében is.¹⁶

Kodály 1925. április 26-án Debrecenben az Eötvös-Kollégium Volt Tagjainak Szövetsége által rendezett vándorgyűlésen tartott szabadelőadást a régi magyar táncokról. Zenei illusztrációit részben maga (zongorán), részben három debreceni közreműködő mutatta be: Piribauer Ferenc és Jakucs István hegedűn, Szenes Zsigmond pedig gordonkán. Az előadás szövege nyomtatásban nem jelent meg, tartalmáról a *Debreceni Független Ujság* és a *Debrecen* című lapok számoltak be 1925. április 28-án.¹⁷ A laptudósítás szövegét Molnár Zsolt foglalta össze.¹⁸ (Két másik forrás az előadás időpontját tévesen 1925. április 8-ra teszi.)¹⁹

Kodály fontosnak tartotta a magyar tánc történet zenei vonatkozásainak föltárását is. Érdeemes felidéznünk a verbunkosról írt hátrahagyott írásaiban fennmaradt eszme-futtatásaiból is néhányat:

A verbunkos hangszeres epizódként ékelődik be a magyar énekzene fejlődésébe. 1790 táján tűnnek fel az elsők, dallamcsírákban a hagyományos dal és táncmotívumokra tapadva,

15 Uott, 57.

16 Bereczky János–Domokos Mária–Olsvai Imre–Paksa Katalin–Szalay Olga: *Kodály népdalfeldolgozásainak dallam- és szövegforrásai*. Budapest: Zeneműkiadó, 1984, 61., 256.

17 Bartók János: „Kodály Zoltán irodalmi munkássága”. In: *Emlékkönyv Kodály Zoltán hatvanadik születésnapjára*. Szerkesztette Gunda Béla. Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 1943, 363–367., ide: 364.; *Kodály Zoltán levelei*, 370.; Eöszte László: *Kodály Zoltán életének krónikája*. Budapest: Zeneműkiadó, 1977, 106.

18 Molnár Zsolt: „Kodály és Debrecen”, *Debreceni Szemle*, 16/3. (2008), 350–360., ide: 351–352.

19 Vizi E. Szilveszter: „Köszöntő”, uott, 335–337., ide: 335.; *Kodály Zoltán és Debrecen* (virtuális kiállítás), http://www.dbvk.hu/kodaly/html/kodaly_es_debrecen.html

a bécsi táncformák külsőségeihez igazodóak szabásban, modulációban. Hangszeres figurációik alatt az egyszerűbb törzsdallam vonalai mindinkább eltűnnek. 1840 táján a törzsdallam újra kibontakozik a figurákból és énekszerűbb alakot ölt. A hangszeres verbunkos a szöveg nélküli csárdásba[n] folytatódik. De igen sok csárdás nem mond le a szövegről.²⁰

Sokat írnak-beszélnek nálunk mostanában a röviden, de helytelenül verbunkosnak nevezett stílusról. De elemzését még senki sem kísérelte meg komolyan. Igaz, előbb bibliográfia kellene. Nincs még áttekintés az anyagról... Szabolcsi szorg[almasan] összegyűjtötte, mit mondtak a kortársak. De ahhoz, hogy mi mondassunk valamit, az anyagot kell ismerni.

A tört[éneti] fejlődés folytonosságát megmutatni meg éppen nehéz lesz, ugyanis 1680–1780-ig egyetlen (?) egykorú feljegyzésünk [sincs].²¹

Kodály 1951-ben joggal róttá föl könyvtáraink zenei anyagának rendezetlenségét, katalogizálatlanságát. Így hát maga is búvárkodni kezdett. Ennek egyik eredménye a Mihálovits Lukács *Három magyar nótájáról* szóló írása, amelyben többek között egy fontos táncterminológiai észrevétele van a későbbi gyűjtések során Erdélyben is fölbukkanó *lassú magyar* táncnévvel kapcsolatosan: „Igen ritkán nevezik magukat a magyar kiadványok és kéziratok Verbunkosnak. A Magyar olyan elnevezés volt, mint az Allemande, Anglaise, Française, Polonaise. Képtelenség is a legmagyarabb táncot és zenéjét idegen névvel megcsúfolni.”²² Ez a táncnévhasználati szokás Erdélyben a Mezőségtől Moldváig több vidéken is megőrződött: *magyar* (mezőségi körtánc), *ritka és sűrű magyar* (mezőségi férfitánc), *magyaros* (férfitánc párostánc-kísérettel, Közép-Vízmellék, a Kis-Küküllő mentén), *lassú és sebes magyaros* (gyimesi táncpár), *serény és öreg magyaros* (moldvai táncpár a Szeret jobb partján). Az erdélyi románoknál is gyakori az *ungurește, unguerească, ungurică, de ungurime* táncnév, s helyenként a Kárpátokon túl is megtalálható, ami a magyar elnevezésű táncok továbbterjedési útját jelzi.²³

Kodály búvárkodásának másik eredménye az 1729-es keltezésű Lányi Eleonóra Zsuzsanna-féle kézirat, amely több korabeli magyar táncdallamot tartalmaz, köztük „Az árgyélus kis madár” kezdetű népdalunk hangszeres változatát is, *Salvus hungaricus* címen. A kéziratot Kodály 1951-ben a Magyar Tudományos Akadémia nagygyűlésén ismertette, ahol bevezetőjében immár publikusan is elhangzott a kézirat feljegyzéseiből fentebb idézett gondolat újrafogalmazása: „1689-től az 1780-as évekig, kereken száz esztendeig semmiféle adatunk nincs a magyar tánc zenéjéről”.²⁴ Később ez a figyelmeztetés Bónis Ferenc és Szabolcsi Bence közvetítésével Domokos Pál Péter tudomására jutott, akit arra ösztönzött, hogy könyvtárakat, kéziratárokat átkutatva keresse száz év elveszett magyar muzsikáját. Mun-

20 Kodály Zoltán: „M[agyar]ságtud[omány]”. In: *Hátrahagyott* 2, 105–108., ide: 107.

21 Uő: „Mihálov[its] Lukács elemzése”, uott, 136–137., ide: 136.

22 Uő: „Mihálovits Lukács három magyar nótája”. In: *Visszatekintés* 2, 271–273., ide: 273.

23 Gheorghe T. Niculescu-Varone–Elena Costache Găinariu-Varone: *Dicționarul jocurilor populare românești*. București: Editura Litera, 1979.

24 Kodály Zoltán: „Magyar táncok 1729-ből”. In: *Visszatekintés* 2, 274–281., ide: 274–275.; Vargyas Lajos: *A magyarság népzéje*. Budapest: Zeneműkiadó, 1981, 316–317.

kája eredményeként tizenegy olyan gyűjtemény került elő, amelyek végre rávilágítottak a 18. század magyar tánczenéjére.²⁵

Az 1925–27 között komponált *Háry János*ból ismert „Intermezzo” megszületése is Kodály tánczene-történeti érdeklődésének köszönhető. A dallam eredetije Gáti István *A kótából való klavírozás mestersége* című, 1802-ben megjelent zongoraiskolájából származik, abban *Magyar* cím alatt szerepel kétszólamú letétben, „Igaz Anya Magyar Haza” kezdetű szöveggel a kiadvány utolsó, *Német Presto* című darabja előtt. Gáti a kötet *Előljáró beszédében* írja: „Ezen Könyvnek végére némelly nevezetes és szép Operákból való Áriákat Allegrokat tettem, fel-írván felejekbe az esmeretesebbeknek, mellyik Componista munkája légyen.” A *Magyar* feliratú dallamnál szerző nem szerepel.²⁶

Érdekes táncvonalatkozású eredményre juthatunk, ha követjük a *Háry János*ban található Bécsi harangjáték forrásának feltárására irányuló próbálkozásokat. Sárosi Bálint 1967 és 1998 között négy publikációjában is egy Kodály által Bukovinában gyűjtött, természetes trombitán megszólaltatott szignált hoz kapcsolatba a Bécsi harangjáték kezdőmotívumával:

2. kotta. Bukovinai székely trombita-szignál. Gyűjtötte: Kodály Zoltán, 1914

A kettő közötti összefüggést különböző írásaiban eltérő módon vázolta: „vesd össze” (1967); „Kodály... felhasználta a Háry Jánosban” (1973); „nem kell feltétlenül zenélő órák dallamát keresnünk... bukovinai székely pásztortól Kodály által fonográfra vett (természetes) trombita-dallamban is ráismerünk” (1982); „feltehetőleg ebből származik” (1998).²⁷ Vargyas Lajos 1977-ben szintén idézte ezt a bukovinai szignál-dallamot kissé más lejegyzésben, „kanászkürt-felvétel”-ként, de gyűjtési adatok nélkül, megjegyezve, hogy „ebből az emlékből támadt egyrészt a Háry János csatára hívó jele, másrészt a mesehangulatú óra-zene”.²⁸

Breuer János mint a *Kodály-kalauz* (1982) írója, továbbá a Kodály művek népzenei forráskatalógusának (1984) szerzői szintén magyar pásztorok állathívogató

25 Domokos Pál Péter: *Hangszeres magyar tánczene a XVIII. században*. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1978; uő: *Az én Erdélyem. Domokos Pál Péter elmondja életét Balogh Júliának*. Budapest: Vita Kiadó, 1988, 79.

26 *A kótából való klavírozás mestersége*, mellyet készített az abban gyönyörködők kedvéért, Gáti István. Budán, a' Királyi Universitásnak betűivel, 1802, 13., 106–107.

27 Sárosi Bálint: *Die Volksmusikinstrumente Ungarns*. Leipzig: VEB Deutscher Verlag für Musik, 1967, 104.; uő: *Magyar népi hangszerek*. Budapest: Tankönyvkiadó 1973, 71.; uő: „Hangszeres népzene Kodály műveiben: a Galántai és a Marosszéki táncok”, *Ethnographia*, 43/4. (1982), 513–526., ide: 514–515.; uő: *Hangszerek a magyar néphagyományban*. Budapest: Planétás Kiadó, 1998, 125.

28 Vargyas Lajos: „A népzene kutatás eredményeinek hatása Kodály alkotásaiban”. In: *Magyar Zenetörténeti Tanulmányok Kodály Zoltán emlékére*. Szerk. Bónis Ferenc. Budapest: Zeneműkiadó, 1977, 236–260., ide: 239–240.

szignáljait vélték a Bécsi harangjáték kezdőmotívuma forrásának. Breuer nem hivatkozott a Sárosi által többször idézett dallamra, de valószínűleg arra gondolt, mert így fogalmazott: „egy Kodály gyűjtötte kanászkiirt-népi trombita szignál a hármashangzat-felbontásos rondótéma forrása”.²⁹ A forráskatalógus szerzői viszont tágabban határozták meg a lehetséges források körét: „A Bécsi harangjáték népzenei forrása, ihlető háttere a Kodály által gyűjtött több tucat állathívogató motívumkincse.”³⁰ László Ferenc a forráskatalógus recenzálása alkalmával kétségsbe vonta, hogy a Bécsi harangjáték forrását állathívogató szignálokban lenne érdemes keresni, de más forrást ő sem adott meg.³¹

Tari Lujza is hivatkozott munkáiban a Sárosi által többször közölt bukovinai székely szignál-dallamra, megjegyezve, hogy annak „kottája sajnos nincs meg”. Bemutatott egy szintén Kodály gyűjtötte „régí kihajtó” elnevezésű, f-trombitán játszott szignált a Gömör megyei Felsőrásról, amelynek „bérekesztő”-je (záró szakasza) szerinte „egyike azoknak, melyek inspirálhatták a Hány János című daljáték Bécsi harangjáték tételét”. Azt is megjegyezte, hogy Kodály ismerhette az Osztrák-Magyar Monarchia hadseregében a császári és királyi 19. számú, magyar legénységű gyalogezred hívójelét, amelyet Wagner *A Rajna kincse* című zenedrámája egyik motívumából alakítottak ki.³²

Visszatérve a forráskatalógusra, a hivatkozott helyen a 32. lábjegyzetből megtudjuk, hogy a Peter Widensky szívességéből megszerzett adat szerint a „Bécsi harangjáték témája erősen emlékeztet Gregor Schreyer Pastorellájára”, de kottáját nem közlik. Utánakerestem ennek a 18. századi *Pastorellának*, s a hasonlóság valóban eléggé nyilvánvaló (3. kotta a 168. oldalon).

Érdemes megfigyelni, hogy a zárómotívum egy másik irányba vezet: a székely csüördögölő dallama felé. Persze bizonyos mértékben a csüördögölő alapmotívuma maga is rokonságban áll a Bécsi harangjáték kezdőmotívumával. A székely csüördögölő legismertebb dallammotívumát a Johann Heinrich Schmelzer 17. századi osztrák komponista Gavotta styriaca című darabjával állította párhuzamba Kodály, a „leugró szekszt jellemző Jódlerszerű motívuma” alapján feltételezve, hogy igazi stájer népdalból származhat a dallam.³³

A Gavotta Styriaca csak egyik tétele a Kodály által idézett gyűjtemény No. 14. *Balletti à 4 (Pastorella)* cím alatt szereplő művének, amelynek szerzője, a közreadó

29 Breuer János: *Kodály-kalauz*. Budapest: Zeneműkiadó, 1982, 141.; *Kodály népdalfeldolgozásainak dallam- és szövegforrásai*, 50–51.

30 *Kodály népdalfeldolgozásainak dallam- és szövegforrásai*, 50–51.

31 László Ferenc: „Bereczky János–Domokos Mária–Olsvai Imre Paksa Katalin–Szalay Olga: Kodály népdalfeldolgozásainak dallam- és szövegforrásai”, *Muzsika* 28/8. (1985), 43–44., ide: 44.

32 Tari Lujza: „Népi fúvóshangszer-hatások Kodály Zoltán műveiben”. In: *Népzenei tanulmányok*. Szerkesztette Pozsony Ferenc. Kolozsvár: Kriza János Néprajzi Társaság, 1999, 76–103. ide: 96–97. Uő: *Kodály Zoltán a hangszeres népzene kutatója*. Budapest: Balassi Kiadó, 2001, 205–206, 265. Barczy Zoltán – Karch Pál: *Hangászok – hangszerek – hangjegyek: Trombita- és dobjelek az osztrák-magyar hadseregben és a haditengerészetnél (1629–1918)*. Műhelytanulmányok a magyar zenetörténethez 6. Budapest: Zenetudományi Intézet, 1985.

33 Kodály: *Zene*, 68–69.; uő: „A magyar népzene” (1943). In: *Visszatekintés* 3, 292–387., ide: 368.

3. kotta. Gregor Schreyer (1719–1767): Pastorella (részlet)

Paul Nettl szerint, valószínűleg Schmelzer. A tétel Kodály által feltételezett népi eredetét vagy legalábbis a népies hangzás utánzásának szándékát támasztja alá az a tény, hogy a mű egy másik tétele, a Gavotta gallica 12–13. ütemében dudazenére emlékeztet a dallamjátszó szólam vezetése. A darab bukolikus jellegét hangsúlyozza, hogy a Pastorella tétel esetében elejétől végig egy orgonapont (dudabasszus) fölött fut a dallam, két másik belső szólammal együtt. „Jódlerszerű motívumok” ugyanezen mű más tételeiben (Intrada, Pastorella, Hötzer seu Amener, Gavotta bavarica) is felcsendülnek, sőt olyan is van közöttük, amelyik a *Háry János* Bécsi harangjáték tételének kezdőmotívumával rokon, például az „Intrada” (4–5. és 11–12. ütem) igaz, ott zárómotívumként szerepel.³⁴

Nettl a gyűjteményt leíró tanulmányában kifejti, hogy Schmelzer korában a császári udvarban nem volt kedvelt a népies zene, de megtűrtként jelen volt. Az alpesi dialektus sajtosságai közé tartozott a természetes fúvóhangszerek utánzása, az Alpok lakóinak jódlizása. Igazi népzene akkoriban nem írtak le, csak feldolgozott utánzásaiban maradt fenn, mint amilyenek Schmelzer idevágó kompozíciói.³⁵ Ugyanilyen jellegzetességei vannak a *Partita ex Vienna* című darabnak, amely ugyanennek a kiadványnak a függelékében került közreadásra, s amely eredetileg a Lipcsei Egyetemi Könyvtár 1681-ből származó kéziratos tabulatúras könyvből szár-

34 Nettl, Paul (hrsg): *Denkmäler der Tonkunst in Österreich. Wiener Tanzmusik in der zweiten Hälfte des 17. Jahrhunderts. Johann Heinrich Schmelzer, Johann Joseph Hoffer, Alessandro Poglietti. Anhang: Partita ex Vienna, Zwei deutsche Lieder von J. H. Schmelzer.* Wien: Universal-Leipzig: Breitkopf & Härtel, 1921, 56–59.

35 Nettl, Dr. Paul: „Die Wiener Tanzkomposition in der zweiten Hälfte des siebzehnten Jahrhunderts”. *Studien zur Musikwissenschaft*, 8. H. (1921), Wien: Gesellschaft zur Herausgabe von Denkmälern der Tonkunst in Österreich, 1921, 140–141.

mazik. Ennek Branle de village című első tételében, a 9–15. ütemben hallható fanfárjellegű motívumismétlő rész közelebbi egyezést mutat a Bécsi harangjáték kezdőmotívumával, s azt ismételteti is.³⁶

The image shows the first system of a musical score for 'Branle de village'. It consists of three systems of music, each with a treble and bass staff. The key signature is one sharp (F#) and the time signature is common time (C). The first system shows the beginning of the piece with a treble staff starting on a G4 and a bass staff with a whole note chord of G2-B2-D3. The second system continues the melody in the treble staff and has a bass staff with a whole note chord of G2-B2-D3. The third system shows the end of the piece with a treble staff ending on a G4 and a bass staff with a whole note chord of G2-B2-D3.

4. kotta. A Bécsi harangjáték feltételezhető forrása: a Branle de village részlete a Partita ex Vienna című műből (1681)

Nincs tudomásunk arról, hogy Kodály ismerte volna Schreyer Pastorelláját. Viszont tudjuk, hogy azt a gyűjteményt, amelyben a *Partita ex Vienna* című mű található, forgatta Kodály, és hivatkozott is rá. Feltételezhető, hogy a csúrdöngölő ebben található párhuzamának felfedezésekor az egész gyűjteményt átlapozta, így a *Partita ex Vienna*-t, s benne a Branle de village-t is láthatta. Ezért nagy a valószínűsége annak, hogy a Bécsi harangjáték kezdőmotívumának ötlete innen származik. Ha Kodály ezt a gyűjteményt vagy más korabeli hasonlót nem ismert volna, kevésbé valószínű, hogy a bécsi Burg zenélőórás hangulatának ábrázolására magyar pásztorok szignáljait használja fel. Hogy ezekben is előfordul hasonló motívum, az eredhet a természetes trombita adottságaiból, de akár abból is, hogy a falusi emberek, így a pásztorok is katonáskodtak a császári és királyi hadseregben, megismerhettek hasonló katonai szignálokat. Az idézett pásztorjelzések is rokonságban állnak a Kodály-műben hallható kezdőmotívummal, de a Branle de village-ban hallható közelebbi egyezést mutat.

Fontos felismerése Kodálynak hogy „[r]itmusban hasonló táncdarabot könnyen kölcsönvesz egyik nép a másiktól. Van olyan zenedarab, hogy magyarok magyar, románok román táncot járnak rá”. Ehhez a gondolathoz fűzött jegyzetében

egy hasonló 19. századi megfigyelést idéz Gáti Istvántól: „Így hasonlít a’ Magyar Nótához-is a’ Tót, Kozák, Török, Oláh Nóta. Sok Magyar Nótákra el-lehet járni a’ Kozák ’s Tót Táncokat, és némelly Tót nótára a’ Magyar Tántzot. De nem lehet ám ’ Német Nótára Magyar, s’ a’ Magyarra Német Tánczot tellyeßséggel járni”.³⁷

Ennek a jelenségnek egyik legérdekesebb példája az a dallamtípus, amelyet Kodály a *Marosszéki táncok* főtémájául választott, hiszen különböző ritmusruhába öltöztetve szinte mindegyik erdélyi román és magyar tánc típus kísérőzenéjében megtalálhatjuk. Természetesen a mű keletkezése idején Kodálynak nem volt lehetősége ezt a tág dallamrokonsági kört ismerni. Az általa Gyergyó vidékén gyűjtött *marosszéki* megnevezésű dallam, az ugyanilyen nevű tánc ritmikái sajátosságai szerint nyolcadolós alapülkötetésű. Kodály viszont ennek ritmusát a lassú magyar verbunkos sajátosságai szerint kiszélesítette, augmentálta, s ebben a formában építette be kompozíciójába. A mű megszületése után jóval később előkerült a dallamnak több olyan népi változata is, amely negyedes alapülkötetésű, akárcsak a *Marosszéki táncok* Kodály által kialakított főtémája.³⁸

A Domokos Pál Péter esetéhez hasonló, gyümölcsöző eredményekkel záruló ösztönzést Kodály másoknak is adott. 1940-ben Lajtha László erdélyi gyűjtőútra készült, s bizonytalan volt az úti cél tekintetében. Kodály azt ajánlotta, menjen a Szamosújvár melletti Székre, mert nemrég odavaló hímzéseket látott, s ahol ilyen szép népművészet van, ott dalkultúrának is kell lennie.³⁹ Lajtha gyűjtése nemcsak zeneileg, hanem a tánc szempontjából is igazolta Kodályt. A széki tánc lett az a katalizátor, amely a városi tánc házak megjelenését, majd ennek hatására a magyar színpadi néptánc megújulását eredményezte az 1970-es évektől kezdődően.⁴⁰

Ez azonban nem következett volna be, ha időközben nem jön létre szinte teljesen új tudományként a magyar néptánc kutatás. Megszületése körül ugyancsak Kodály bábáskodott. Szükségességéről tanúskodik egy korábbi nyilatkozata, amelyet Szenthegyi István közölt *Kodály Zoltán a magyar tánc kérdéseiről* címmel a *Táncművészet* 1951. szeptemberi számának 11–12. oldalán. Ebben Kodály így fogalmaz: „A néptáncgyűjtés legeredményesebb formáját úgy képzelem el, hogy zenészekből, tánckutatókból, folkloristákból és filmesekből álló csoport megy ki a falvakba, gyűjti az összetartozó táncdallamokat és táncokat, s mindezt hangosfilmre veszi.” Ugyanott riporter kérdésre válaszolva elmondta, hogy a társadalmi gyűjtők munkája csak úgy lehet hasznos, ha szakképzett tudományos kutatókkal működnek együtt.⁴¹

37 Kodály: *A magyar népzene*, 367., 640.; *A kótából való klavírozás mestersége*, 49–50.

38 Pávai István: „A Marosszéki táncok főtémájának folklórkapcsolatai”. In: *Utunk Kodályhoz. Tanulmányok, emlékezések*. Szerkesztette László Ferenc. Bukarest: Kriterion, 1984, 69–88., ide: 6., 12., 29. kottapélda. A megjelenés óta a *Marosszéki táncok* főtémája dallamváltozatainak körét sokszorosára sikerült bővíteni.

39 Lajtha László: „Újra megtalált magyar népdaltípus”. In: *Emlékkönyv Kodály Zoltán hatvanadik születésnapjára*. Szerkesztette Gunda Béla. Budapest: Magyar Néprajzi Társaság, 1943, 219.

40 Martin György: „A széki tánc hagyományok felfedezése és szerepe a magyar folklórizmusban”, *Ethnographia*, 93/1. (1982), 73–83., ide: 73–78.

41 Kodály Zoltán: „A magyar tánc kérdéseiről”. In: *Visszatekintés* 3., 388–389., ide: 388.

1. kép. Ferenczi Márton „Zsuki” széki bandája a Pátia-felvételek idején, 1941-ben (Néprajzi Múzeum Fotótára)

Kodály 1956-ban figyelt föl az éppen szárnyaikat bontogató fiatal néptánckutatókra, Martin Györgyre, Pesovár Ernőre és Lányi Ágostonra, akik akkor még nem tudományos kutatóintézetben, hanem a műkedvelő néptáncmozgalmat irányító Népművészeti Intézetben, más néven Népművelési Intézetben dolgoztak, igen nehéz körülmények között. Vargyas Lajos emlékei szerint Kodály érdeklődése munkájuk iránt a Néprajzi Társaságban tartott, addigi kutatásaikról szóló beszámolójukkal kezdődött, ahol Kodály „[n]emcsak végighallgatta – nagy figyelemmel – a beszámolót, hanem utána kérdésekkel faggatta a két táncszakértőt.” Vargyas arra is emlékezett, hogy Kodály „már első szívinfarktusa után is megjelent Martinnak azon az előadásán, amelyen a népzene számára olyan fontos tapasztalatait foglalta össze az archaikus fegyvertánc, a ’botoló’ ritmikájáról. Abban még tetten érhetette a 16–17. századi ’proporciós gyakorlatot’”. Vargyas ugyanott arra is utal, hogy Kodály hatására készültek a *Magyar Népzene Tára* III/B kötetében a lakodalmas táncok leírásai.⁴²

Az 1960-as években Martinék egyik fő gyűjtőterülete Erdély volt. Az itt megismert adatközlők – zenészek, énekesek, táncosok – Budapesten jártukban mindig fölkeresték Martint, aki rendszerint elvitte őket a Magyar Tudományos Akadémia Népzenekutató Csoportjához, ahol bemutatták tudásukat. Ilyenkor mindig Kodály

⁴² Vargyas Lajos: *Kerítésen kívül. Emlékek életemből*. Budapest: Szépirodalmi Könyvkiadó, 1993, 354.; Szentpál Olga: „A táncok rendje”. In: *A Magyar Népzene Tára*, III/B. Sajtó alá rendezte Kiss Lajos. Budapest: Akadémiai Kiadó, 1956, 417–660.

is jelen volt. Egy alkalommal Martinék gyimesi vendégeket hoztak be. Köztük volt Antal Péterné, Antal Zoltán („Finánc Zolti”, „Vak Zolti”) világtalan paraszthege-dűs édesanyja, akit a gyimesi gyűjtőutak alkalmával még sosem sikerült táncra bírni. Ekkor azonban Kodály kérésére, fia muzsikájára bemutatta a gyimesi táncok közül a *lassú magyarost*.

2. kép. Antal Zoltán gyimesi világtalan paraszthege-dűs (László Csaba felvétele, 1980-as évek)

Kodály fölismerte, hogy a magyar népzene kutatásban elért, világszinten elsőrangú eredmények mellől hiányoznak a tánc kutatás eredményei, ezért tekintélyének teljes súlyát és szükség esetén saját anyagi erőforrásait is bevetette a hiány pótlása érdekében. Ugyanakkor szerette volna a magyar tánc kutatókat már kezdetől bekapcsolni a nemzetközi tudományos vérkeringésbe. 1963-ban vitte először Martin Györgyöt és Pesovár Ernőt a nemzetközi Népzenei Tanács egyik kongresszusára, de azzal a kikötéssel, hogy mondandójukat saját táncukkal szemléltessék. Martinék ezenkívül némafilmet is használtak illusztrációul. Megbízójuk felelősségre vonta őket: miért nem hangosfilmet használtak. Ekkor magyarálták el neki: az annyira költséges, hogy intézetük nem engedheti meg magának annak finanszírozását. Kodály felhasználva UNESCO-s kapcsolatait, rövidesen beszerzett egy hangosfilm-felvevő gépet. Így vált lehetővé már 1965-től, jóval a videózás kora előtt a 20. század elején született magyar paraszttáncos nemzedék legkiválóbb képviselőinek hangosfilmre vétele.

Ettől az évtől kezdve a Népművelési Intézet megszüntette a saját keretei között kialakult néptánc kutatói munkát, ahol addig Martinék is dolgoztak. Bár Ortutay

Gyula az Akadémiai Néprajzkutató Csoportba szeretne volna integrálni a néptánckutatást, Kodálynak sikerült elérnie, hogy Martinék az Akadémiai Népzene-kutató Csoportban kapjanak helyet, így biztosítva az intézményes magyar néptánckutatás máig töretlen folytonosságát és a népzene-kutatáshoz való szoros kapcsolódását.

Ugyancsak 1965-ben történt, hogy Etiópia császára a Magyar Tudományos Akadémiához fordult segítségért, hogy országában a népzene- és néptánckutatás alapjait lerakhassák. Kodály Sárosi Bálint mellett Martin Györgyöt küldte hathetes tanulmányútra Etiópiába, miáltal a magyar kutatók nemzetközi látóköre jócskán kiszélesedhetett, az intézet archívuma pedig értékes hang- és filmfelvételekkel, fotókkal gazdagodott.

3. kép. Sárosi Bálint gyűjtés közben Etiópiában (Martin György felvétele, 1965, az MTA BTK Zenetudományi Intézet archívuma)

Egy másik alkalommal ausztráliai magyarok fordultak Kodályhoz magyar tánc-könyvek és táncos filmek beszerzése ügyében, ugyanis a hivatalos úton beadott kérelmükre a magyar hatóságok nem adtak választ. Kodály a könyvek beszerzését és a filmek átmásolásának költségét a saját zsebéből állta.⁴³

1966-ban a Nemzetközi Népzenei Tanács Ghanában tartotta kongresszusát. Ennek elnöke akkor éppen Kodály volt. A Magyar Tudományos Akadémia egyetlen

43 Martin György: „Emlékeim Kodályról”. In: *Zenetudományi Dolgozatok*. Szerk. Berlász Melinda– Domo-kos Mária. Budapest, 1984, 185–191.

magyar kutató részvételét tette anyagilag lehetővé, Kodály viszont ragaszkodott hozzá, hogy a zenefolklorista mellett egy tánckutató is jelen legyen, s ennek érdekében a saját szerzői jogdíjából befolyó valutakeretből utaltatta ki a költségek fedezéséhez szükséges összeget. Martin György csak jóval Kodály halála után tudta meg, hogy úti- és tartózkodási költségeit nem az Akadémia fizette.⁴⁴

A magyar táncoknak a hagyományos paraszti életmód fölbomlása utáni továbbélése, össznemzeti társastáncként való felhasználhatósága, a színpadra alkalmazás paradoxonjainak kérdésköre is foglalkoztatta Kodályt. Már 1939-ben ezt írta:

A mozdulat minden fajtája, kezdve az egyszerű járáson, mélyen jellemző az egyénre, s így a nemzetre is. A mi néptáncunk a nemzeti jelleg változatos és beszédes kifejezője. Mégsem formálódott ki magasabb magyar stílus a táncban. Hivatásos táncművészeink az Opera színpadán túlnyomórészt a külföldi táncokat művelték, s egyáltalán nem ismerték a magyar tánc néphagyományát. A magyar táncot, mint színpadi rekvizitumot, néhány kopott sablon szolgáltatta.

Újabban kissé jobban gondozzák a magyar táncot is. De az Opera balettkarának néhány falusi autóbusz-kirándulása, vagy a Gyöngyösbokrétá bármily szorgalmas látogatása nem oldja meg a problémát. Nem lehet magyar táncművelés, míg nem jönnek olyan táncművészek, akik egyébként is benne élnek a magyar kultúrában, s magukévá téve, átélve a magyar táncgyagyományt, azt magasabb feladatokra alkalmassá tudják fejleszteni. S nem lehet ennek visszhangja a társadalomban, ha az maga nem karolja fel jobban a magyar táncokat. Száz éve faluról vitték főúri palotába a csárdást. De ma is idegen tánc uralkodik a bálteremben, magyar csak mutatóba van, vagy éppen betanult csoportok, sőt hivatásos táncosok külön mutatványa. A többség csak nézi.⁴⁵

1951-ben, a már említett Szenthegyi Istvánnak adott interjúban pedig így nyilatkozott „a magyar tánc kérdéseiről”:

A társastáncok magyar alapja 1830 óta többé-kevésbé már megvolt, csak az utóbbi harminc-negyven esztendőben szorult háttérbe. Ebben az időben kezdték elárasztani az országot a vándor táncmesterek. Ők még a falvak parasztjait is kiokosították a külföldi eredetű, divatos táncokban. Én magam ötven éve nem járok bálba, annyit azonban tudok, hogy a magyar társastánc valahogy bizony megrekedt vagy produkcióvá lett s ezen segíteni kell. Ilyen szempontból jó kezdeményezés, hogy magyar táncbemutatókat rendeznek. De nagyobb jelentőségű, hatásosabb eszköz lenne, ha már gyermekkortól kezdve rendszeresen tanítanák a magyar tánc elemeit is... Sőt! Már az ovodában el lehetne kezdeni a táncoktatást. A székelyek például már öt-hat éves korban táncra fogják a gyerekeket. Így valóban elérhetnénk, hogy a népdallal együtt vérünkbe, anyanyelvünkbe válik a tánc is.⁴⁶

A Royal Conservatory of Torontóban 1966. július 14-én tartott angol nyelvű előadásában Kodály ugyanezt a gondolatot így fogalmazta meg: „Arrafelé, ahol különösen kedvelték a táncot, mint Erdélyben: megfigyelhettük, mint avattak be felnőttek ötéves fiúkat a férfitánc titkaiba”.⁴⁷

44 Kodály Zoltán levelei, 431.

45 Kodály Zoltán: „Magyarság a zenében”. In: *Visszatekintés* 2, 235–259., ide: 253.

46 Uő: *A magyar tánc kérdéseiről*, 389.

47 Uő: „Torontói előadások. III. A népdal a pedagógiában”. In: *Visszatekintés* 3, 171–174., ide: 171.

4. kép. A Kállai kettős a Magyar Állami Népi Együttes műsorán (Hagyományok Háza archívuma)

Ekkortájt a színpadi néptánc stílusproblémái is aggasztották Kodályt. Ennek is a Szenthegyi-féle interjúbán adott hangot:

Művészi táncunkban – a balettra gondolok – még nem alakult ki a sajátosan magyar jellegzetesség, túlságosan kötik táncosainkat a technika nemzetközi formaelemei. Bár vannak biztató jelenségek, úgy hiszem, meg kell várni, amíg megszületik egy igazi, nagy alkotó tánctehetség, aki majd magasabb fokon nagyobb művészi egységgé tudja formálni a néptáncot. Biztos vagyok benne, hogy a jövő ezt az alkotóművészt is meghozza majd.⁴⁸

A színpadi célra írt tánc kísérelő zenével kapcsolatosan ugyanott megjegyzi: „arra kell törekedniök a zeneszerzőknek, hogy legalább olyan jó műveket írjanak, mint az eredeti paraszti táncmuzsika”.⁴⁹

Egy 1958. után keletkezett másik feljegyzésében ezt olvashatjuk:

A népi együttesek kifogytak a magyar tánc változataiból? Mért nem fordulnak tánckutatóinkhoz tanácsért? Annyira a cigány és más népek táncaira vetik magukat. Ezért külföldön erősítik azt a hitet, hogy magyar = cigány.

Ehhez a Rádió cigánydalkultusza is hozzájárul. Különösen, ha magyarral keverik, és nem cigány nyelven, hanem magyarul énekelteti, nem utal rá, hogy mi a különbség, s ezzel a cigány népi jelleget is elködösíti.

Itt van a sváb bál, jugoszláv bál, stb. Mikor lesz már magyar bál negroid jazz nélkül?⁵⁰

1966. július 27-én Berkeley-ben a Corvin Magyar Club keretében tartott előadása utáni vitában Kodálytól többek között azt kérdezték meg, hogy „[a] Magyar Állami Népi Együttes milyen formában veszi át a népi hagyományokat? Igazi tolmácsolása ez a hagyományoknak?” Kodály ezt válaszolta:

---

48 Uő: *A magyar tánc kérdéseiről*, 388.

49 Uott, 389.

50 Kodály Zoltán: „Bartók nyomában”. In: *Hátrahagyott 2*, 58–59., ide: 59.

Mindenféle új kifejezési módot keresnek a táncban. Szerintem nem jó úton vannak, mert amit csinálnak, az se nem balett, se nem népi tánc már, hanem valahol a kettő közt imbolg. Meg is írták New Yorkban, amikor itt szerepeltek. Az impresszáriók elkövezték azt a ballépést, hogy „Magyar balett” néven szerepeltették őket. Megmondták nekik, hogy ez nem balett, tehát ne hivalkodjanak olyan cégérrel, aminek nincsen meg a tartalma. Ott is változik a vezetés, Rábai [Miklós] személyével most a tánc van előtérben. Neki a tánc a legfontosabb, a többi mellékes.⁵¹

Ugyanakkor ugyanott egy másik kérdésre adott válaszában kritikai megjegyzést fűz Rábai Miklós *Kállai kettős*-koreográfiájához:

[12. Kérdező: Van egy kis magyar néptáncgyüttesünk. Kell-e jogi engedély, ha olyan táncokat akarunk táncolni, amelyek az Ön műveivel kapcsolatosak – mint például a Kállai kettős?]

Nem kell semmi. A jog csak a kottára vonatkozik. A koreográfia is szerzőjogi tulajdon ugyan, ha valaki vállalja, hogy ő a szerzője. Mint ahogy Rábai koreográfiát csinált a Kállai kettőshöz. Az viszont nem kötelező, egyetlen koreográfia. Lehet arra akármit csinálni. Lehet jobbat is, mint a Rábaié.⁵²

5. kép. Rábai Miklós munka közben, 1965-ben (Hagyományok Háza archívuma)

51 Uó: „A Corvin Magyar Clubban. Előadás és vita Berkeley-ben”. In: *Visszatekintés* 3, 175–191., ide: 186.
52 Uott, 190.

6. kép. Kodály egy csomádi lakodalomban feleségével, Péczely Saroltával, 1966-ban (Kodály Archívum)

Közismert Kodálynak az az 1953-ban az Új Zenei Szemlében megjelent cikke, amelyben az Állami Népi Együttest bírálja romlott népdal terjesztése miatt. A cikkben Kodály rámutat, hogy nem tényleges táncdallamról van szó, és azt is szóvá teszi, hogy „[a] Népi Együttes bűne annál súlyosabb, mert kellő időben figyelmeztették a hibára, azonban ezzel mit sem törődve terjesztette és terjeszti országsszerte (sőt világszerte! még Kínában is megtanulták) a rossz dallamot, megingatva állami tekintélyével még azokat is, akik jól tudták.”⁵³

A cikkben említett, „kellő időben” érkezett figyelmeztetés Kodály 1951. június 26-án kelt levele, amelyben ezt írja: „Minthogy helytelen volna, ha éppen az állami együttes terjesztene romlott formájú dallamokat, itt küldöm az üvegestánc helyes dallamát. Amit énekelnek, olyan mintha valaki a fejét a lábaközé dugja: a magas része lecsapódott az alsó oktávára.”⁵⁴

A kritikus hangvétel többször előjön még a színpadi néptánc, a rádióműsorokkal és egyéb közművelődési megnyilvánulásokkal kapcsolatosan. *Elég a jambusból* című kéziratos feljegyzésében Kodály ezt írja:

53 Kodály Zoltán: „Az Állami Népi Együttes romlott népdalt terjeszt”. *Visszatekintés* 1., 266–267., ide: 267.

54 Kodály Zoltán levelei, 203.

[...] mikor költőink cserbenhagyták a magyar versformát, igen sok magyar jobban és szívesebben táncolt valcert, majd bosztont, mint magyar táncot. Ma meg a divatos negroid táncok foglalták el a valcer és társai helyét. Olyan középosztálybeli magyart, akinek a magyar tánc természetes kifejezőmódja, meg éppen lámpával kell keresni.⁵⁵

Nos, Kodálynak ebből a kijelentéséből leszűrhetjük, hogy ha lehetősége lett volna megérni, hogy a magyar néptánc városon is megjelenjen mint társastánc, vagyis láthatta volna a táncházmozgalom kibontakozását, minden bizonnyal örömmel töltötte volna el. De az is biztos, hogy kritikai szemléletmódja nem kímélte volna a táncházmozgalom dúsan burjánzó vadhajtásait sem.

---

55 Kodály Zoltán: „Elég a jambusból”. In: *Hátrahagyott* 2, 340–341., ide: 341.

ABSTRACT

ISTVÁN PÁVAI

ZOLTÁN KODÁLY AND HUNGARIAN DANCE

In addition to folk music, Zoltán Kodály was also interested in folk dance. This is evidenced not only by his writings dedicated to the subject – some relevant ideas are to be found in his publications mainly focused on other topics. In this article, the author has collected both Kodály's writings explicitly related to folk dance as well as these hidden ideas. They are presented partly chronologically, partly in thematic groups. The topics include: Kodály's dance experiences, his practical dance knowledge, his work of exploring data of historical dance music, his role played in the emergence of Hungarian ethnochoreology as a scholarly discipline, his critical view of the use of folk dance on stage, etc. In contrast to the earlier literature, this article no longer considers the Hungarian shepherds' horn signals as the inspirational sources for Bécsi harangjáték [Viennese Clock], a movement which imitates a musical clock in Kodály's Singspiel *Háry János*. The movement entitled Branle de village, part of 17th-century Austrian composer Johann Heinrich Schmelzer's *Partita ex Vienna*, contains some bars that bear a close resemblance to the repeated main motif of Kodály's Bécsi harangjáték. It is safer to assume that the Branle de village was Kodály's source of inspiration, given that there is evidence that he studied the collection that included works by Schmelzer. He found there a Styrian version of a Székely dance tune, and he also referred to this volume.

István Pávai, ethnomusicologist, is a senior research fellow of the Institute for Musicology of the Research Centre for the Humanities of the Hungarian Academy of Sciences, a habilitated university professor at the Liszt Academy of Music in Budapest and the head of the DLA ethnomusicology programme at the Doctoral School of the same institution. His field of interest includes research into folk dance music and its inter-ethnic relationships, folk music dialects, computer-aided ethnomusicological research, and the digital archiving and cataloguing of folklore documents. A few of his publications, accessible in international languages are: *The Folk Music of Sóvidék* (Budapest: Hungarian Heritage House–Institute for Musicology, RCH, HAS, 2016); *The Folk Music of Magyarózd as Reflected in the Collections of István Horváth* (Budapest: Hungarian Heritage House–Institute for Musicology, RCH, HAS, 2015); *The Ethnomusicological Collection of János Jagamas at the Folklore Archive of the Romanian Academy* (Cluj: Arhiva de Folclor a Academiei Române–Budapest: Institute for Musicology, RCH, HAS, 2014, with Erzsébet Zakariás); *Music, Dance, Tradition: Dennis Galloway's Romanian Photographs, 1926–1932* (Cluj: The Transylvanian Museum of Ethnography–Budapest: Hungarian Heritage House, 2010, with Tekla Tötszegi); *Bartók and Arab Folk Music* (Budapest: European Folklore Institute–Institute for Musicology, RCH, HAS, 2006, with János Kárpáti and László Vikárius); 'État de la recherche sur la musique et la danse populaire. Hongrie. Aux source de l'ethnographie' (*Ethnologie française*, 2006/2, 261–272., with László Felföldi); *The Folk Music of the Moldavian Hungarians* (Hungarian Heritage, Budapest: European Folklore Institute, 2002/1–2., 42–48.); 'Interethnische Beziehungen in der volkstümlichen Tanzmusik Siebenbürgens'. In: *Regionale Volkskulturen im überregionalen Vergleich: Ungarn–Österreich*. (Interne Broschüre des Institutes für Musikethnologie an der Hochschule für Musik und darstellende Kunst). Graz, 1998, 23–34.